

Mentor HASANI

**DISA TË DHËNA TË KONSUJVE AUSTRO-HUNGAREZË
PËR KRYENGRITJEN E SHTATORIT (1913)**

Abstrakt

Që hershëm Perandoria Austro-Hungareze ka shfaqur hapur interesimin e saj për çështjen shqiptare dhe zgjidhjen e saj. Andaj, politika e jashtme e Vjenës ka qenë e lidhur drejtpërsëdrejti ose tërthorazi me Shqipërinë dhe shqiptarët. Kontributi i kësaj perandorie dualiste në krijimin e shtetit shqiptar tashmë është vlerësuar gjithanshëm në historiografinë shqiptare. Por, diplomacia austro-hungareze nuk rreshti së bëri përçapje edhe në procesin e shtetndërtimit të Shqipërisë menjëherë pas pavarësisë, duke qenë e përfshirë aktivisht në të gjitha ngjarjet dhe proceset politike, kulturore e ekonomike.

E interesuar posaçërisht për Ballkanin, kjo Perandori shikonte me vëmendje të veçantë zhvillimet në trevat shqiptare, të cilat synoheshin nga monarkitë ballkanike të krijuara përreth. Prandaj ajo ishte e pranishme me përfaqësi të shumta diplomatike; kishte kryekonsullata në qendrat e katër vilajeteve shqiptare, përkatësisht Shkodër, Manastir, Janinë e Shkup dhe konsullata në shumë qytete të tjera, si në Vlorë, Prizren, Mitrovicë etj. Nga të gjitha këto përfaqësi, sikur edhe nga ato në Beograd, Romë, Sen Petersburg etj., diplomatët austro-hungarezë në baza ditore i raportonin Berchtold-it, rrjedhimisht Vjenës për të gjitha zhvillimet që ndodhnin në trojet shqiptare në vitin e parë pas pavarësisë. Në këtë kontekst punimi shqyrton, një sërë raportesh konsullore të cilat kanë pasur në fokus Kryengritjen e Shtatorit (1913), të cilat ofrojnë të dhëna esenciale mbi zhvillimin e kryengritjes, por edhe shkaqet dhe pasoja e saj. Në këtë punim kemi bërë një analizë të strukturuar kritike mbi bazën e burimeve arkivore dhe historiografike si dhe përdorimit të metodave bazë të kërkimit historik, nga e cila kemi nxjerrë rezultate të reja mbi një sërë çështjesh

që e kanë karakterizuar Kryengritjen e Shtatorit (1913), por me theks të veçantë qëndrimin e Vjenës zyrtare në lidhje me këtë çështje.

Fjalë kyçe: *Konsujt, Austro-Hungaria, Shqipëria, Kryengritja e Shtatorit, viti 1913 etj.*

Pushtimi i Dibrës nga forcat serbe dhe organizimi i kryengritjes për çlirimin e saj

Viti 1913 ka një rëndësi të veçantë për historinë e Shqipërisë, ngase u zhvilluan ngjarje që penguan konsolidimin e shtetit shqiptar. Ndonëse, ky vit filloi me përpjekjet e Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit për të krijuar rrethanat për ardhjen e Princ Wied në Shqipëri, më pas gjendja agravoj si pasojë e rebelimeve të brendshme, sulmeve dhe pushtimit të vendit nga ushtri të huaja (serbe, malazeze e greke), që tronditën shtetin e ri shqiptar. Njëra nga ngjarjet më të rënda për Shqipërinë ishte pushtimi i Dibrës nga forcat serbe në shtator 1913, ngjarje e cila e sfidoi seriozisht funksionimin e Shqipërisë londineze.

Sfida më e madhe për Shqipërinë nuk ishte vetëm pushtimi i Dibrës, por edhe organizimi i kryengritjes për çlirimin e saj. Pra, krahas problemeve të brendshme, si pasojë e rrethanave të vështira socio-politike e ekonomike, qeveria e Ismail Qemalit duhej të fokusonte energjinë e saj edhe në mbrojtjen e vendit nga sulmet e fqinjëve, respektivisht të Serbisë dhe Malit të Zi. Kjo për faktin se një gjë e tillë afektoi qeverinë e Vlorës e cila për të mbrojtur sovranitetin e shtetit, ndonëse jo në mënyrë të hapur dhe zyrtare, mbështeti kryengritësit shqiptarë në çlirimin e Dibrës dhe në depërtimin e forcave serbe nga ajo pjesë. Këtë fakt e kanë dëshmuar edhe diplomatët austro-hungarezë, të cilët në raportet, telegramet dhe shkresat e tyre drejtuar Vjenës kanë deklaruar se qeveria shqiptare, në linjë jozyrtare mbështeste kryengritësit shqiptarë. Vlen të theksohet me këtë rast telegrami shifër që konsulli austro-hungarez në Vlorë, Leihanec, ia ka dërguar Vjenës më 24 shtator 1913, ku ndër të tjera thotë se: *“Qeveria provizore po merr masa për t’u dërguar kryengritësve në formë jozyrtare armë, municion dhe të holla”*.¹ Pra,

¹ Arkivi i Institutit të Historisë në Tiranë (më tej: AIH), Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë (Haus und Hof Staats Archiv, Wien, Politisches Archiv, Albanian), Vj. 23-18-1870, Nr. 4252, Viti.1913, fl.112.

qeveria shqiptare e mbështeste kryengritjen e armatosur me qëllim çlirimin e Dibrës nga forcat serbe. Gjithë këtë ngjarje dramatike, jo vetëm Leihanec, por të gjithë përfaqësuesit austro-hungarezë, e ndiqnin me vëmendje të madhe dhe mbi bazën e informacioneve dhe burimeve që kishin ata përkitazi me Dibrën dhe zhvillimet atje, hartonin raportet dhe telegramet që ia dërgonin ministrit të Jashtëm, Berhtold, në Vjenë.

Në raportet, telegramet e shkresat e tyre zyrtare, diplomatët austro-hungarezë e përshkruanin në detaje gjithë ecurinë e kryengritjes së Dibrës. Sipas dokumenteve diplomatike austro-hungareze Dibra e poshtme është pushtuar më 21 shtator 1913 nga forcat serbe. Këtë e vërteton edhe telegrami shifër i zyrtarit austro-hungarez, Von Hornbostel, dërguar Vjenës, nga Durrësi më 24 shtator 1913, mbi disa zhvillime luftarake në mes të shqiptarëve dhe serbëve në Dibër. Ndër të tjera ai deklaron se: *“Trupa të shumta serbe kanë pushtuar para tri ditëve Dibrën e poshtme duke zbrazur njëkohësisht pjesë të tjera të territorit shqiptar. Midis banorëve të bashkuar me ata të krahinave të çliuara dhe serbe, është bërë një luftim i përgjakshëm pesë orësh me humbje të rënda nga të dy anët”*.² Ndërsa, në telegramin shifër të konsullit austro-hungarez në Vlorë, Leihanec, dërguar Vjenës, mbi mposhtjen e serbëve dhe marrjen e qytetit të Dibrës nga shqiptarët, dërguar më 24 shtator 1913, ndër të tjera thuhet se: *“Qeveria provizore mori sot në mëngjes lajmërimi telegrafike prej Elbasanit dhe Tiranës për marrjen e qytetit të Dibrës nga ana e shqiptarëve [...]”*³ Mirëpo, në tërheqje e sipër të forcave serbe siç raporton zëvendëskonsulli austro-hungarez në Manastir, Zitkovski, më 24 shtator 1913, *“trupat serbe para tërheqjes e kanë bombarduar Dibrën dhe pretendohet se e kanë djegur qytetin, si dhe e kanë vrarë*

Telegramin shifër i konsullit austro-hungarez në Vlorë, Leihanec, dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, mbi mposhtjen e serbëve dhe marrjen e qytetit të Dibrës nga shqiptarët, Vlorë, më 24 shtator 1913.

² AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1872, Nr. 187, Viti. 1913, fl. 211. Telegram shifër i zyrtarit austro-hungarez, Von Hornbostel, dërguar Vjenës, mbi disa zhvillime luftarake në mes të shqiptarëve dhe serbëve në Dibër si dhe rolin e Esat Pashës në këto zhvillime, Durrës, më 24 shtator 1913.

³ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1870, Nr. 4252, Viti. 1913, fl. 212. Telegram shifër i konsullit austro-hungarez në Vlorë, Leihanec, dërguar Vjenës, mbi mposhtjen e serbëve dhe marrjen e qytetit të Dibrës nga shqiptarët, Vlorë, më 24 shtator 1913.

*shumicën e Parisë. Sipas lajmeve të arritura këtu prej Dibre druhet se po përparohet në drejtim të Strugës”.*⁴

Informacione me vlerë për zhvillimin e ngjarjeve në Dibër dhe kryengritjen shqiptare për çlirimin e saj na jep edhe përfaqësuesi austro-hungarez në Beograd, Stork, i cili ka shfaqur interesim të jashtëzakonshëm për zhvillimin e ngjarjeve në këtë qytet. Andaj, nëpërmjet telegrameve dërguar Berchtold-it në Vjenë, në periudhën nga 21 deri më 24 shtator 1913 ai pasqyron gjithë ecurinë e invazionit të forcave serbe brenda kufijve të shtetit shqiptar dhe krimet e kryera prej tyre. Madje, në telegramin e datës 24 shtator 1913 drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Stork shpreh frikën e pushtimit të Shqipërisë nga Serbia dhe pamundësinë për ta ruajtur autonominë e saj. Në këtë telegram, ndër të tjera ai pohonte se: *“Pas pakë javësh ne do të ndodheshim përsëri para alternativës që për autonominë e Shqipërisë ose të bëjmë një luftë, ose të cedojmë para Serbisë. Anglia kishte për të na ndihmuar neve me të gjitha fuqitë për të mbajtur në këmbë vendimet e ambasadorëve që u arritën nën egjiden [ndikimin, M. H.] e saj, por në qoftë se për Shqipërinë do të rrezikohej shpërthimi i një lufte botërore, kolegu im anglez nuk beson, se Evropa do të ndodhej në anën tonë”.*⁵

Në anën tjetër pjesëmarrja masive e shqiptarëve në kryengritjen e Dibrës është një tregues, i cili në jo pak raste potencohet edhe nga diplomatët vjenez. Sipas tyre shqiptarët e mbetur jashtë kufijve të Shqipërisë politike, nuk ishin pajtuar me këtë fakt, për shkak se u shkaktonte probleme ekonomike, të cilat vinin si pasojë e ndarjes së territoreve shqiptare.

Raportet konsullore, krahas pasqyritimit të zhvillimit të ngjarjeve në Dibër gjatë sulmit dhe pushtimit të këtij qyteti nga forcat serbe, kishin edhe nota subjektivizmi e pasaktësie, siç ishte rasti me telegramin e konsullit të përgjithshëm austro-hungarez, Bilinski, të datës 25 shtator 1913 drejtuar Vjenës, në lidhje me pushtimin e Dibrës

⁴ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1849, Nr. 4272, Viti.1913, fl. 216. Telegram i zëvendëskonsullit austro-hungarez në Manastir, Zitkovski, mbi bombardimin e Dibrës dhe vrasjen e Parisë së saj nga forcat serbe para tërheqjes së tyre për në Strugë, Manastir, 24 shtator 1913.

⁵ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1862, Nr. 4237, Viti.1913, fl. 218-219. Telegram shifër i Stork, drejtuar Vjenës, në të cilën shpreh frikën e pushtimit të Shqipërisë nga Serbia dhe pamundësinë për ta ruajtur autonominë e saj, Beograd, më 24 shtator 1913.

nga rreth 20 000 kryengritës shqiptarë, në krye me Bajram Currin, Isa Boletinin etj.⁶ Të njëjtën shifër për kryengritësit shqiptarë e jep edhe nëpunësi për mbarëvajtjen e shkollave katolike në trojet shqiptare, Hornbostel. Kështu, në telegramin e datës 28 shtator drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Hornbostel, për kryengritjen e shqiptarëve në Dibër dhe numrin e kryengritëse ndër të tjera deklaronte se: *“Sipas informatave autentike shqiptarët kanë një forcë prej 20 000 vetë dhe të bashkuar me bullgarët e Ohrit që çmohen në 40 000 vetë, kanë zmbropsur serbët nga Struga si dhe nga Dibra duke i hedhur prej Radikës deri në Reka Selcë (flitet dhe deri në Gostivar). Paskan zënë robër 300 serbë dhe paskan zaptuar 20 topa me gjithë municion. Robërit janë në Dibër. Nga ana e shqiptarëve dëme të pakta”*.⁷ Ndërsa, bazuar në burimet e tjera, sidomos historiografike, numri i kryengritësve shqiptarë kapte një shifër prej mbi 10 000 luftëtarësh.

Është me rëndësi të shihet një telegram i nënkonsullit austro-hungarez në Shkodër, Majerhauser, në lidhje me pushtimin nga malësorët e Dibrës, të qytetit të Dibrës më 22 shtator dhe hedhjen e serbëve prapa Radikës dhe Drinit të Zi, drejtuar Vjenës zyrtare më 25 shtator 1913. Ndër të tjera në këtë telegram thuhet se: *“Malësorët e Dibrës kanë pushtuar më 22 të këtij muaj qytetin e Dibrës me luftë dhe serbët i kanë hedhur prapa Radikës dhe Drinit të Zi”*. Më tej thuhet se vërtetimi i këtij lajmi ka mundësi që të shtyjë malësorët e Gjakovës për t’u hedhur gjithashtu në luftë.⁸ Konsujt austro-hungarezë e shihnin gjendjen tejet të tensionuar në Dibër dhe për më tepër shfaqnin frikën e tyre se kryengritja në këtë rajon mund të përshkallëzohet duke çuar

⁶ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-2-229, Nr. 16, Viti.1913, fl. 248. Telegram shifër i konsullit të përgjithshëm austro-hungarez, Bilinski, drejtuar Vjenës, në lidhje me pushtimin e Dibrës nga rreth 20 000 kryengritës shqiptarë, në krye me Bajram Currin, Isa Boletinin etj., Manastir, më 25 shtator 1913.

⁷ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-19-1932, Nr. 5013, Viti.1913, fl. 310. Telegram i nëpunësit për mbarëvajtjen e shkollave katolike në trojet shqiptare, Hornbostel, në lidhje me marrjen e Strugës dhe Dibrës nga shqiptarët, Durrës, më 28 shtator 1913.

⁸ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1871, Nr. 4265, Viti.1913, fl.239. Telegram shifër i nënkonsullit austro-hungarez në Shkodër, Majerhauser, në lidhje me pushtimin nga malësorët e Dibrës, të qytetit të Dibrës më 22 shtator dhe hedhjen e serbëve prapa Radikës dhe Drinit të Zi, Castelnuovo, më 25 shtator 1913.

kështu në një luftë shtetin e sapoformuar shqiptar. Kështu, në një telegram të zv.Konsullit, Zitkovski, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme, mbi gjendjen e rëndë në Shqipëri dhe kryengritjen e shqiptarëve të cilët kanë marrë Dibrën, Peshkopinë etj., potencohet: *“Prefekti më njoftoi se Shqipëria ndodhesh gati në gjendje lufte, pasi nuk është fjala për një kryengritje, por për invadime armiqësore. Por sipas lajmeve private të ardhura njëkohësisht, në Dibër atje ka shpërthyer një kryengritje si pasojë e deklaramit të aneksimit. Sulmet e malësorëve kanë filluar më 19 të këtij muaji. Më 21 u muar Peshkopia, më 23 Dibra. Aktualisht ndodhën shqiptarët gjoja tri orë në veri të Strugës”*.⁹

Për zhvillimin e luftimeve ndërmjet kryengritësve shqiptarë dhe forcave serbe në Dibër gjenden të dhëna me interes edhe në një telegram të nëpunësit austro-hungarez, Hornbostel, në Tiranë, dërguar Vjenës zyrtare më 25 shtator 1913. Në këtë telegram ndër të tjera theksohet fakti se: *“Ushtarët serbë sulmuan edhe disa barinj, ndërsa shqiptarët u mbrojtën me armë, dhe pastaj me gjithë rezistencën e armatosur të banorëve, serbët muarën robër 48 shqiptarë midis tyre shumë nga paria. Në atë ndeshje u vranë shumë burra dhe gra. E gjithë popullsia e Dibrës dhe e rrethit u ngrit në këmbë kundër trupave serbe dhe pas luftimeve të ashpra, serbët duke u ndjekur prej shqiptarëve u tërhoqën deri përtej Radikës (nëntë orë larg prej Dibrës) duke ua lënë qytetin shqiptarëve. Lufta në Radikë vazhdon”*.¹⁰ Në këtë telegram është pasqyruar edhe involvimi i Esat Pashës, i cili përveç që kishte njoftuar përfaqësuesit italianë, kishte njoftuar edhe nëpunësin austro-hungarez, Hornbostel, në Tiranë, të cilit ia kishte shfaqur frikën se serbët mund të përsëritnin sulmet, prandaj ai deklarohet se donte që të okupojë kufijtë. I shtyrë nga këto rrethana, Esati përsëriste lutjen për të dërguar instruksione sa më parë.¹¹

⁹ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1856, Nr. 4461, Viti.1913, fl.249-250. Telegram i zv.konsullit, Zitkovski, mbi gjendjen e rëndë në Shqipëri dhe kryengritjen e shqiptarëve të cilët kanë marrë Dibrën, Peshkopinë etj., Manastir, më 25 shtator 1913.

¹⁰ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1850, Nr. 4351, Viti.1913, fl. 253-254. Telegram i nëpunësit austro-hungarez, Hornbostel, në Tiranë, rreth luftimeve ndërmjet kryengritësve shqiptarë dhe forcave serbe në Dibër, Tiranë, më 25 shtator 1913.

¹¹ Po aty.

Pa marrë parasysh lajmet që vinin nga konsujt austro-hungarezë të vendosur në trojet shqiptare, konsujt në qendrat e mëdha evropiane, si në Romë etj., ende nuk ishin të bindur nëse e kishin pushtuar vërtet shqiptarët Dibrën apo jo. Këtë hamendësim të konsullit austro-hungarez në Romë, kontit Ambrozi, e njohim më qartë përmes një telegrami që ai ia kishte dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, më 25 shtator 1913. Në këtë telegram, ndër të tjera ai shprehet se: *“... në qoftë se lajmet e gazetave janë të vërteta se shqiptarët kanë marrë Dibrën, kjo gjë mund të ketë ndodhur pa pjesëmarrjen e banorëve të Shqipërisë autonome”*.¹²

Në dokumentet austro-hungareze jepen detaje edhe për urdhrin për tërheqjen e trupave serbe nga Shqipëria deri në kufirin e përcaktuar në Londër. Kështu, në një raport të diplomatit austro-hungarez në Beograd, von Stork, drejtuar Vjenës zyrtare më 25 shtator 1913, jepen detaje të urdhrin për tërheqjen e trupave serbe deri në kufijtë e përcaktuar në Londër. Mirëpo, nga Beogradi zyrtar, siç deklaronte Spalajkoviç, trupat serbe kishin marrë urdhrin për t'u tërhequr nga Shqipëria deri në kufijtë e fiksuar në Londër. Por, serbët nuk donin të zbatonin këtë urdhër. Prandaj, Spalajkoviç i shprehej të ngarkuarit me punë të Rusisë në Beograd, se *“urdhri i drejtuar ndodhka në të vërtetë për tërheqjen e tyre pas Drinit. Një urdhër për t'u tërhequr pikërisht prapa kufijve të fiksuar në Londër, qeveria nuk paska mundësi ta japë, pse duhet t'u lidhesh komandantëve vendimi për t'u marrë se në cilën pikë duan të vendosin ata trupat e tyre, që të jetë sa më tepër në favor të pikëpamjes strategjike”*.¹³

Përtej pasaktësive apo subjektivizmit eventual të konsujve, informacionet e ofruara nga diplomatët austro-hungarezë të akredituar në qytetet shqiptare dhe në ato të vendeve fqinje, pasqyronin esencialisht zhvillimin e ngjarjeve në Shqipëri. Këto informacione ishin me rëndësi për diplomacinë austro-hungareze dhe për më tepër ishin të besueshme, ngase jepeshin nga diplomatët e Vjenës, të cilët

¹² AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1854, Nr. 4441, viti. 1913, fl. 251-252. Telegram i kontit Ambrozi në Romë, drejtuar Vjenës, mbi kryengritjen shqiptare dhe marrjen e Dibrës nga ta, Romë, më 25 shtator 1913.

¹³ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-18-1859, Nr. 198, Viti.1913, fl. 235-236. Raport i plotësuar nga Beogradi, ku jepen detaje nga von Stork, në lidhje me urdhrin për tërheqjen e trupave serbe nga Shqipëria deri në kufirin e përcaktuar në Londër, Beograd, më 25 shtator 1913.

ishin të kualifikuar dhe me përvojë të gjatë. Megjithatë, për një saktësi më të madhe sa u përket shifrave dhe/apo ngjarjeve, duhet parë edhe dokumentet diplomatike të vendeve të tjera për të ballafaquar të dhënat me qëllim arritjen e rezultateve autentike dhe objektive rreth ngjarjeve të vitit 1913 në Shqipëri dhe respektivisht pushtimit të Dibrës nga forcat serbe dhe kryengritjes shqiptare për çlirimin e saj.

Në raportet e diplomatëve austro-hungarezë, jepeshin detaje interesante edhe për shqetësimin e elitës politike shqiptare dhe të qeverisë së Ismail Qemalit për të mos humbur mbështetjen në radhët e faktorit ndërkombëtar dhe për të mbajtur larg ushtritë e fqinjëve që vijuan ta mbajnë të kërcënuar shtetin shqiptar. Ata japin të dhëna me interes për qeverinë shqiptare, si dhe veprimtarinë e saj për të stabilizuar rendin e shtrirë kontrollin në të gjithë territorin e shtetit të njohur nga Konferenca e Ambasadorëve në Londër. Diplomatët austro-hungarezë e njoftonin Vjenën zyrtare në lidhje me rreziqet me të cilat përballëshin atdhetarët shqiptarë dhe me vështirësitë financiare që duheshin përballuar për normalizimin e jetës në shtetin shqiptar, si pasojë edhe e kryengritjes së Dibrës.

Qeveria e Ismail Qemalit sfidohej edhe nga përplasja që kishte kryeministri shqiptar me Esat Pashë Toptanin, që synonte me çdo kusht marrjen e pushtetit në Tiranë. Për thellimin e përplasjeve ndërmjet tyre na jep të dhëna raporti i datës 26 shtator 1913 i Syrja bej Vlorës nga Napoli, i cili kërkonte nga konsullata e përgjithshme austro-hungarez ndërhyrjen ushtarake austro-hungareze e italiane në Shqipëri, si pasojë e gjendjes së rënduar dhe sfidave të Qeverisë së Përkohshme të Vlorës. Ndër të tjera ai pohon se: *“Gjendja në Shqipëri po rëndohet; Qeveria e Përkohshme e Vlorës është plotësisht e paaftë për ta përmirësuar gjendjen e tanishme; autoriteti i saj po humbet terren nga dita në ditë. Në gjendjen e vështirë ku ajo ndodhet sot, Qeveria e Përkohshme nuk ka mundësi të tregojë asnjë vendosmëri. Kriza që e ka mbërthyer vendin ka një karakter të përgjithshëm; nuk ka vend për të dyshuar për anarkinë që do të rezultojë nga kjo dhe për vështirësitë që do të detyrohen të mposhtin dy Fuqitë krijuese të shtetit të ri [...]. Përpara kërcënimit të anarkisë, edhe një herë po e tërheq vëmendjen tuaj mbi nevojën urgjente për të ndërhyrë në punët e Shqipërisë [...] për zbatimin e një ndërhyrjeje të armatosur.”*¹⁴

¹⁴ AIH, Fondi. Dokumente të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vj. 23-40-3235, Nr. 173, Viti. 1913, fl. 194-196. Raport i Syrja Bej Vlorës nga

Nga sa më lart del që në optikën e përfaqësuesve diplomatikë austro-hungarezë pushtimi i Dibrës nga forcat serbe ishte i patoleruar nga ana e shqiptarëve dhe e Tiranës zyrtare, ngase cenonte jo vetëm kufijtë e përcaktuar në Londër, por destabilizonte edhe jetën politike dhe institucionale të Shqipërisë. Andaj, Kryengritja e Dibrës dhe çlirimi i saj ishte e domosdoshme, marrë për bazë planet dhe invazionin serb brenda kufijve të Shqipërisë të përcaktuar në Konferencën e Ambasadorëve në Londër. Mirëpo, organizimi i një kryengritje të armatosur për shtetin e sapo krijuar dhe me shumë probleme politike e socio-ekonomike, ishte sfidë, të cilën e kanë potencuar edhe konsujt austro-hungarezë. Në telegramet dhe shkresat e tyre ata e informuan Vjenën zyrtare në kohë reale për gjithë ecurinë e zhvillimit të ngjarjeve, duke e pasqyruar edhe ndikimin që kishin ato në konsolidimin e shtetit shqiptar, i cili vijonte të kishte probleme të brendshme e mungesë kredibiliteti ndërkombëtar.

Pasqyrimi i plotë nëpërmjet telegrameve, shkresave dhe raporteve nga ana e korit diplomatik austro-hungarezë, i pushtimit të Dibrës nga forcat serbe dhe më pas i kryengritjes së shqiptarëve dhe çlirimit të këtij qyteti, është dëshmi e mjaftueshme për të vërtetuar seriozitetin e Vjenës zyrtare në lidhje me zhvillimet e përgjithshme në Ballkan dhe veçanërisht te shqiptarët dhe raportet e tyre me fqinjët. Ndonëse, kishte disa pasaktësi, megjithatë në korrespondencat ndërmjet diplomatëve austro-hungarezë me Ministrinë e Jashtme në Vjenë, respektivisht me kontin Berhtold, vërehet një qasje objektive në pasqyrimin e gjithë ngjarjeve të zhvilluara në dhjetëditëshin e fundit të muajit shtator 1913.

Napoli, dërguar konsullit të përgjithshëm Austro-Hungarez, mbi rëndimin e gjendjes në Shqipëri dhe sfidat e Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, për t'u marrë me zgjidhjen e tyre si dhe kërkesa për një ndërhyrje ushtarake austro-hungareze e Italiane në Shqipëri, Napoli, më 26 shtator 1913.